

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ЯК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ

© Лук'янова Ю. С., 2014
<http://orcid.org/000-0002-8745-072X>

Стаття присвячена аналізу одного з видів здоров'язберігаючих освітніх технологій – технології формування сприятливого психологічного клімату, орієнтованої на толерантне ставлення до учнів, співпрацю з вихованцями, усвідомлення ними успішності навчання. Розкрито способи здійснення цієї технології: використання інтерактивних форм і методів навчання; створення ситуації успіху (суб'єктивного психічного стану, задоволення підсумком фізичного або морального напруження, подолання страху, невміння, незрозуміння, розгубленості тощо), що висуває низку вимог до педагога (ретельне вивчення особистості учня, орієнтація на реакції учнів під час успіхів або невдач, окреслення для кожного учня та учнівського колективу оптимістичної перспективи, досягнення емоційного комфорту в колективі тощо); запобігання й розв'язання педагогічних конфліктів. Висвітлено найбільш поширені методи роботи з педагогічними конфліктами (метод «виходу почуттів», метод «емоційної компенсації», метод «авторитетного третього», метод «виявлення агресії», метод «примусового слухання опонента», метод «обміну позицій», метод «розширення духовного горизонту»).

Ключові слова: здоров'язберігаюча освітня технологія, сприятливий психологічний клімат, формування, способи.

Лукьянова Ю. С. Формирование благоприятного психологического климата как здоровьесберегающая образовательная технология.

Статья посвящена анализу одного из видов здоровьесберегающих образовательных технологий – технологии формирования благоприятного психологического климата, ориентированной на толерантное отношение к учащимся, сотрудничество с воспитанниками, осознание ими успешности обучения. Раскрыты способы осуществления этой технологии: использование интерактивных форм и методов обучения; создание ситуации успеха (субъективного психического состояния, удовлетворения результатом физического или морального напряжения, преодоления страха, неумения, непонимания, растерянности и т.п.), что предъявляет к педагогу ряд требований (тщательное изучение личности учащегося, ориентация на реакции учащихся во время успехов или неудач, начертание для каждого учащегося и ученического коллектива оптимистической перспективы,

достижение эмоционального комфорта в коллективе и т.д.); предотвращение и разрешение педагогических конфликтов. Освещены наиболее распространенные методы работы с педагогическими конфликтами (метод «выхода чувств», метод «эмоциональной компенсации», метод «авторитетного третьего», метод «выявления агрессии», метод «принудительного слушания оппонента», метод «обмена позиций», метод «расширения духовного горизонта»).

Ключевые слова: здоровьесберегающая образовательная технология, благоприятный психологический климат, формирование, способы.

Lukyanova Y. S. Creation of a favorable psychological climate as a health-saving educational technology.

The article is devoted to the analysis of technologies of creation of a favorable psychological climate as a type of health-saving educational technologies, focused on the tolerant attitude towards students, cooperation with pupils, their awareness of the success of training. The methods of this technology implementing are revealed: the use of interactive forms and methods of training; creating the situation of success (the subjective mental state, satisfaction with the physical or emotional stress, overcoming of fear, incompetence, misunderstanding, confusion etc.), that imposes a number of requirements for a teacher (a thorough study of the student's personality, focusing on the students' reaction in the course of their successes or failures, drawing out an optimistic outlook for each student and collectivity, achieving the emotional comfort in a team etc.); the prevention and resolution of pedagogical conflicts. The most common methods of working with pedagogical conflicts are highlighted (the method of "drawing out the emotions", the method of "emotional compensation" the method "authoritative third one", the method of "detection of aggression", the method of the "forced listening to the opponent," the method of "exchanging positions ", the method of "extension of spiritual horizon").

Key words: health-saving educational technology, favorable psychological climate, formation, ways.

Постановка проблеми. Одним із провідних завдань сучасної системи освіти є турбота про здоров'я зростаючого покоління, виховання в учнях культури здоров'я, усталених звичок здорового способу життя. У державних документах («Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», Державна програма «Діти України», Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» та ін.) наголошується на особливій важливості формування здоров'я особистості через освіту.

Не викликає сумніву, що у вирішенні цих завдань пріоритетне значення має ефективність використання здоров'язберігаючих технологій у процесі навчання й виховання учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений науковий пошук (М. Безруких, Е. Вайнер, Г. Зайцев, М. Зотова, О. Іонова, Е. Казін, В. Кучма, О. Панюкова, Т. Пушкарьова, Г. Серіков, М. Смирнов, Н. Сократов, Н. Соловйова) свідчить про те, що проблема застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій досліджується науковцями [3; 4; 6; 8].

Зокрема розкрито здоров'язберігаючі технології як сукупність засобів, методів, форм, прийомів організації та здійснення навчально-виховного процесу, спрямованого на підтримку і збереження здоров'я учнів [4].

З'ясовано основні вимоги до використання освітніх здоров'язберігаючих технологій, а саме: урахування індивідуально-психологічних особливостей учнів; стимулювання вихованців до активного проживання й осмислення знань, до діяльності творчого характеру; запобігання виникнення факторів ризику здоров'я учня, забезпечення адекватного відновлення його сил; сприяння задоволенню пізнавальних потреб, формуванню мотивації навчання; особистісно-професійна готовність педагога до здійснення здоров'язбереження учнів [6].

Виділено та схарактеризовано види здоров'язберігаючих освітніх технологій, що охоплюють змістовий, операційно-процесуальний і аналітико-результативний структурні елементи навчально-виховного процесу, а саме: технологія проектування змісту освіти; технологія раціональної організації навчального процесу; технологія активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; технологія формування сприятливого психологічного клімату; технологія діагностики освітніх результатів за процесом їх досягнення [4].

Формулювання мети наукової праці. *Метою* статті є висвітлення основних способів здійснення формування сприятливого психологічного клімату як здоров'язберігаючої технології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що загалом використання інтерактивних форм і методів сприяє створенню доброзичливого, поважного, комфортного освітнього середовища, відповідного клімату, який б заохочував і спонукав до взаємодії, взаємної довіри. Це дозволяє учневі відчути безпеки, дає змогу через

позитивний зворотний зв'язок краще пізнати інших учасників навчального процесу.

Водночас у сучасній педагогіці існує й власне технологія формування сприятливого психологічного клімату. Найбільш поширеними способами здійснення цієї технології є створення ситуації успіху та запобігання й розв'язання педагогічних конфліктів.

Розглянемо це детальніше.

Так, *створення ситуації успіху* є одним з ефективних сучасних напрямів здійснення особистісно-орієнтованого підходу до учня, який усе частіше впроваджується у практику навчальних закладів [2].

У основі очікування успіху лежить прагнення здобути схвалення, зміцнити почуття власної гідності, самоствердитися. Безумовно, переживання успіху надає людині впевненості у собі, своїх силах. З'являється бажання знову досягати хороших результатів, виникає відчуття внутрішнього благополуччя, що, у свою чергу, сприяє позитивному ставленню людини до навколишнього світу.

За останні роки словосполучення «ситуація успіху» стало для педагогів звичним. Відомо, що саме позитивні емоції стають для учня найважливішим стимулом у різних видах діяльності. При цьому важливо пам'ятати, що в педагогіці, як і в медицині, не існує єдиної панацеї на всі випадки життя. Тому й ситуацію успіху необхідно застосовувати обдуманно, з урахуванням багатьох факторів: прагнення до успіху, надія на успіх, ймовірність досягнення успіху тощо. Окрім того, педагогу, який реалізовує підходи до створення ситуації успіху, необхідно розуміти психолого-педагогічні механізми, що лежать в основі ситуації успіху.

З огляду на це необхідно з'ясувати поняття «успіх» і «ситуація». Згідно зі словником [8] слово «успіх» розглядається у трьох значеннях: як успіх у досягненні чого-небудь, як суспільне визнання та як добрі результати роботи в навчанні та інших видах суспільно-корисної діяльності. Про успішність людини говорять, коли визнають її успіх, успіх у досягненні бажаного.

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил учня, що народжує енергію для подолання труднощів і бажання вчитися. Успіх із соціально-педагогічної точки зору – оптимальне співвідношення між очікуваннями дорослих від особистості та результатами її діяльності. Успіх із психологічної

точки зору – це переживання стану радості, задоволення результатами діяльності.

Отже, успіх можна розглядати як пізнавальний результат навчання, праці, діяльності, здобуток, що відбиває факт найвищого досягнення мети.

Ситуація визначається як сукупність умов та обставин, які створюють певне середовище, викликають ті або інші стосунки людей [1]. За О.Белкіним, ситуація – це поєднання умов, які забезпечують успіх, а успіх – результат такої ситуації. Ситуація – це те, що здатний організувати педагог [2].

В умовах навчального закладу виникають різні педагогічні ситуації. Ситуація педагогічна – це сукупність умов і обставин, які спеціально створює педагог, або які виникають спонтанно у педагогічному процесі [5].

Розрізняють особистісно-орієнтовану педагогічну ситуацію. Це така навчальна ситуація, опинившись у якій, учень має віднайти сенс, пристосувати його до своїх інтересів, побудувати образ або модель свого життя, обрати творчий момент.

Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан, задоволення підсумком фізичного або морального напруження виконавця справи, творця явища. Ситуація успіху є там, де є відчуття суб'єкта, котрий зумів подолати страх, невміння, соромливість, нерозуміння, розгубленість [2].

Ситуація успіху з педагогічної точки зору – це таке цілеспрямоване організоване поєднання умов, за якого створюється можливість досягти значних результатів у конкретній діяльності. Успіх може бути результатом продуманої, підготовленої тактики як педагога, так і сім'ї.

Важливо мати на увазі, що навіть одноразове переживання успіху може докорінно змінити психологічне самопочуття учня. Тому ситуація успіху може стати спусковим механізмом подальшого зростання особистості.

Будь-який успіх неможливо розглядати без порушення питання: для чого? Саме це визначає мотивацію учня.

Найважливішим джерелом мотивації є потреби та інтереси учнів. Педагог має знати їхні справжні потреби, постійно ними керуватися, створювати можливості для їх актуалізації й задоволення. Навчальна мотивація є рушієм навчання, позитивним рухом, потягом до задоволення усвідомленої або неусвідомленої потреби.

Факторами, що визначають успіх, є: прагнення успіху; надія на успіх; суб'єктивно оцінена ймовірність досягнення успіху; суб'єктивні еталони оцінки досягнень.

У пошуку власного підходу до розробки шляхів створення ситуації успіху О.Белкін рекомендує [2]: ретельно вивчати особистість кожного учня; орієнтуватися на реакції учнів під час успіхів або невдач (досліджувати не лише випадкові прояви характеру, а й стали поведінку, емоції, головним чином те, що збуджує, що штовхає учня до діяльності); спостерігати, чи співпадають результати діяльності з домаганнями учнів, та прагнути формувати рівень цих домагань; окреслювати для кожного учня та учнівського колективу взагалі радісну оптимістичну перспективу, а якщо виникло розчарування – пом'якшити його; досягати емоційного комфорту в колективі, створювати атмосферу доброзичливості та взаємодопомоги.

Отже, сформувати в учнях потребу в навчанні можна лише доброзичливими стосунками між педагогом і учнями, які базуються на повазі та вимогливості. Уже сама ситуація успіху надає змогу почуватися впевнено і ствердити власне «Я».

Існують особливі, специфічні способи створення ситуацій успіху. Проте є прийоми, володіти якими зобов'язаний кожний вихователь, якщо він прагне сформувати сприятливий психологічний клімат у колективі своїх вихованців

Найбільш детальний опис таких прийомів міститься у праці Н.Щуркової («зняття страху», «авансування», «прихована інструкція», «персональна виключність», «висока мотивація», «педагогічне навіювання», «висока оцінка отриманого результату») [10; с.120].

Важливим моментом в усвідомленні успішності навчання є також підбір завдань, що передбачає високу ймовірність досягнення успіху, мінімальний ризик поразки учня.

Ще одним з ефективних способів створення сприятливого навчального клімату є *запобігання й розв'язання педагогічних конфліктів*.

Серед широкого кола засобів запобігання й розв'язання педагогічних конфліктів можна зокрема виділити методи, що запропоновано А.Добровичем [7], а саме:

- метод «виходу почуттів» – сутність цього методу полягає в тому, що людині надається можливість виплеснути свої негативні емоції іншій людині.

Від того, хто вислуховує, потребується емоційна підтримка співбесідника, співчутливе розуміння. Психологи вважають, що поступовий вихід негативних емоцій вивільняє місце позитивним емоціям (цей висновок підтверджують спостереження К. Роджерса);

- метод «емоційної компенсації» – людина, що скаржиться на свого недруга, умовно розглядається як «жертва» (особа, що страждає), якій необхідна допомога, співчуття, похвала її кращих якостей. У ситуації співчуття людині емоційно «відшкодовується» пригнічений душевний стан. А. Добрович акцентує увагу на такий факт. Необхідно знати дійсні позитивні боки в образі людини, що нарікає на когось, з метою виклику її самопокаяння або виявлення готовності прийти на допомогу. При цьому влучними будуть звертання: «У вас такий багатий внутрішній світ, ви так тонко відчуваєте позицію. Як же могло трапитись, що в конфлікті з Л.В. ви були так безсердечні.» Або так: «Чи знаєте ви давню мудрість про те, що з двох, які сперечаються, поступається той, хто розумніший? А ви ж розумна людина, ваш розум цінує і поважає оточення»;

- метод «авторитетного третього» – суть його полягає в тому, що в суперечку двох ворогуючих сторін підключається третя особа, яка користується авторитетом серед них. Ця особа ненав'язливо в діалогах окремо з кожною стороною спілкується на різні теми й лише посередньо згадує позитивне судження кривдника про ту людину, з якою ведеться діалог. А. Добрович уточнює: «Третя особа повинна 99 % свого спілкування з конфліктуючими сторонами (окремо з кожною стороною) присвятити темам, котрі для них взаємно цікаві, й тільки 1 % – «ударній репліці», що звучить мимохідь і ніби випадково. Для ображеної людини позитивне судження про неї з боку кривдника – це поштовх її власним думкам у пошуках міжособистісного компромісу»;

- метод «виявлення агресії» – третя особа надає можливість конфліктуючим сторонам висловити свою неприязнь у його присутності. Подальша робота базується на одному з наступних методів;

- метод «примусового слухання опонента» – у ході сперечання конфліктуючих сторін третя особа дає інструктивну пораду обом сторонам: «Кожний із вас перед тим, як відповісти опоненту, повинен із найбільшою точністю повторити його останню репліку». Зазвичай люди, що сперечаються, неувважні до слів опонента, іноді приписують те, чого в дійсності немає.

Фіксуючи увагу конфліктуючих на дотриманні інструктивної поради, третя особа примушує їх до сумлінного слухання, а це знімає взаємне озлоблення у стосунках, а також активізує самокритичність;

- метод «обміну позицій» – ворогуючим пропонується помінятися ролями, тобто поглянути на ситуацію очима опонента. Метод, який базується на погляді з боку, зобов'язує конфліктуючих дотримуватись норм етикету в спілкуванні;

- метод «розширення духовного горизонту» – суперечка протоколюється або записується на магнітофон (відеоманітофон). Спір може бути зупинений, а його запис відтворений з метою аналізу. Третя особа аналізує слова, судження конфліктуючих (у їхній присутності), виявляючи егоїзм, усе примітивне, непринципове, що викликає ворожнечу. Перед тими, хто сперечається, намічаються моральні цінності більш високого рівня, а також цілі, у прагненні до яких вони, можливо, єдині, а не ворожі. Акцентуючи увагу на високих моральних цінностях, третя особа допомагає ворогуючим залишити дріб'язкові особисті рахунки і духовно переорієнтуватися.

Висновки. Схарактеризовано один із видів здоров'язберігаючої освітньої технології – технологію формування сприятливого психологічного клімату, яка орієнтована на толерантне ставлення до учнів, співпрацю з вихованцями, усвідомлення ними успішності навчання. Розкрито способи реалізації цієї технології: використання інтерактивних форм і методів; створення ситуації успіху; запобігання й розв'язання педагогічних конфліктів.

Література

1. Азаров Ю .П. Радость учить и учиться / Ю. П. Азаров. – М. : «Политиздат», 1989 – 355 с.
2. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать :кн. для учителя / А. С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
3. Іонова О. М. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема / О. М. Іонова, Ю. С. Лук'янова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Харків : ХДАДМ, 2009. – № 1. – С. 69-72.
4. Іонова О. М. Формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання здоров'язберігаючих технологій у професійній діяльності / О. М. Іонова, Ю. С. Лук'янова // Формування здоров'я особистості в умовах

навчального закладу : навчальний посібник. – Харків : ХДАДМ, 2012. – С. 115-129.

5. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ «Март»; Ростов н/Д : Издательский центр «Март», 2005. – 448 с.

6. Лук'янова Ю. С. Вимоги до використання здоров'язберігаючих освітніх технологій / Ю. С. Лук'янова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Харків : ХДАДМ, 2009. – № 9. – С. 76-78.

7. Наумчик В. Н. Этика педагога : [учеб-метод. пособие] / В. Н. Наумчик, Е. А. Савченко. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 216 с.

8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1973. – 846 с.

9. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н. К. Смирнов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : АРКТИ, 2006. – 320 с.

10. Щуркова Н. Е. Педагогические технологии / Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с. – С. 40.